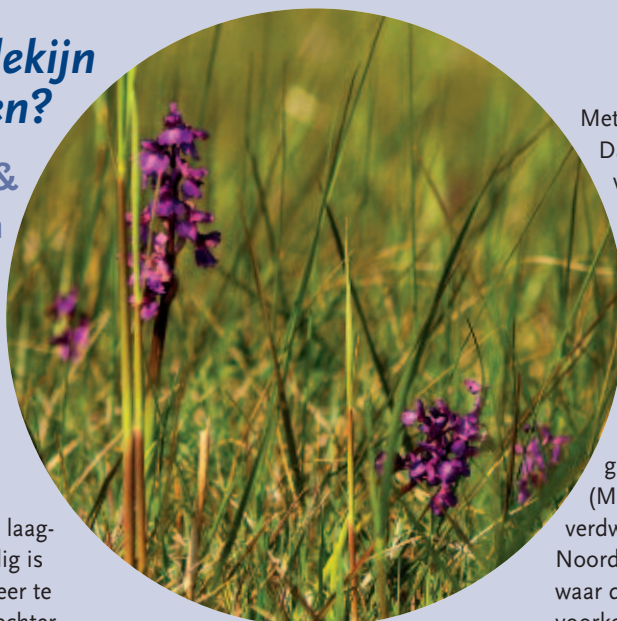

Waar is de Harlekijn gebleven?

Nils van Rooijen &
Thomas van Goethem

De Harlekijn (*Anacamptis morio*) is de vroegst bloeiende orchidee van Nederland. De paarse (variërend naar witte) bloemen sierden in het verleden al vroeg in het jaar op tal van plaatsen de hooilanden van Nederland. De plant groeide op de kalkhellingen van Zuid-Limburg, in rivierdalen en beekdalen, in laagvenen en in de kustduinen. Tegenwoordig is de soort in het binnenland bijna niet meer te vinden. Aan de kust komt de Harlekijn echter nog steeds voor, plaatselijk zelfs in groten getale. Op Texel worden aantallen vermeld tot 2,5 miljoen exemplaren.

Harlekijn (*Anacamptis morio*) in Dijkwater, Schouwen-Duiveland (foto: Nils van Rooijen).

Ons onderzoek tracht een beeld te geven van de huidige status van de Harlekijn in Nederland. Wat is de ecologie van de plant en in welke vegetatie komt hij voor? En hoe ziet de toekomst er voor deze soort uit? Op allerlei groeiplaatsen van de Harlekijn hebben we vegetatieopnamen gemaakt en bodemonsters genomen, en de huidige gegevens vergeleken met oude vegetatiebeschrijvingen, verspreidingsdata en literatuur.

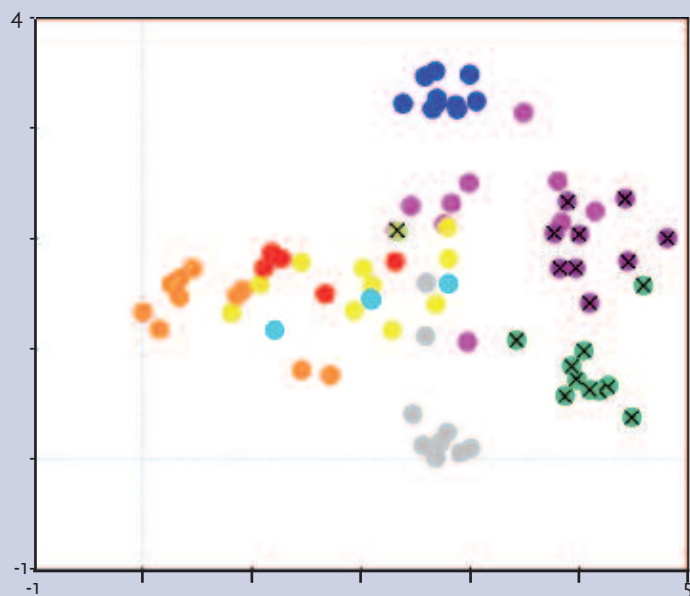

Fig. 1. Een clusteranalyse van vegetatietypen met *Anacamptis morio* op basis van soortensamenstelling geeft de brede ecologische amplitude van de soort aan. Na 1975 is de Harlekijn verdwenen uit de meest productieve vegetatietypen. De assen in de grafiek geven het relatieve verschil aan tussen de vegetatieopnamen.

● Rhinantho-Orchietum morionis	● Taraxaco-Galietum veri
● Lynido-hypericetum orchietosum morionis	● Lolio-Cynosuretum
● Cirsio dissecti- Molinietum	● plantaginetosum mediae
● Botrychio-Polygaletum	● Betonico-Brachypodietum
● Polypodio-Empetrum	● Ononido-Caricetum distantis
● Festuco-Galietum veri	× Geen opnames bekend na 1975

Met behulp van de Landelijke Vegetatie Databank is er een inventarisatie gemaakt van alle vegetatieopnamen met Harlekijnen (fig. 1). Daaruit blijkt dat de soort in het verleden wijdverbreid voorkwam in allerlei Dotterbloemhooilanden (*Calthion palustris*) en Blauwgraslanden (*Junco-Molinion*). In Zuid-Limburg houdt de soort nog stand in één reservaat, in een begroeiing die een overgang laat zien tussen heischraal grasland (*Nardo-Galion*) en kalkgrasland (*Mesobromion*). De laatste exemplaren verdwenen enkele jaren geleden uit het Noord-Hollandse laagveen. In het kustgebied, waar de soort wel nog op vrij veel plekken voorkomt, groeit hij vooral samen met soorten als Kleine en Grote ratelaar (*Rhinanthus minor* en *R. angustifolius*), Gewone rolklaver (*Lotus corniculatus*) en Addertong (*Ophioglossum vulgatum*), een gemeenschap die is beschreven als de Associatie van Ratelaar en Harlekijn (*Rhinantho-Orchietum morionis*). Zo komt de soort voor in een aantal hooilanden op Schouwen-Duiveland. In Zuid-Holland groeit de Harlekijn nog op Goeree en op een aantal platen in de Grevelingen, de Hompelvoet in het bijzonder. In Noord-Holland en Friesland is de soort nog op een aantal plekken te zien, bijvoorbeeld in het Noord-Hollands Duinreservaat. Ook op enkele Waddeneilanden staat hij, waarbij Texel verreweg de grootste populaties (van miljoenen exemplaren) herbergt. De Associatie van Ratelaar en Harlekijn is in haar voorkomen vermoedelijk beperkt tot Nederland. Kleinere populaties groeien in andere plantengemeenschappen, waaronder Kraaihei-begroeiingen, droge en vochtige heischrale duingraslanden en zelfs in tamelijk zilte gemeenschappen, zoals de Associatie van Kattendoorn en Zilte zegge.

Waarom weet de soort zich zo goed te handhaven in deze bijzondere associatie, terwijl ze elders zo sterk op haar retour is of zelfs verdwenen? Het betreft in alle gevallen hooilanden die extensief worden beheerd. Er wordt gemaaid en de vegetatie wordt open gehouden door begrazing aan het einde van de zomer, waardoor de soort een goed kiembed vindt. In de duinen en Zuid-Limburg werkt de hoge concentratie van kalk in de bodem bovendien limiterend op de beschikbaarheid van fosfaat. In de oude polders en in duinvalleien zorgen brakke invloeden en hoge waterstanden in de winter voor laagproductieve condities. Het onderzoek naar de huidige voorkomens wijst erop dat de soort in het binnenland door verdroging en vermesting is verdwenen. In het laagveengebied en het rivierengebied zijn de waterstanden naar beneden gebracht, waardoor remming van de productie door natte omstandigheden in de winter niet meer optreedt. De Harlekijn kan onder dergelijke productieve omstandigheden niet meer concurreren met andere soorten.

Omdat de populaties in het Rhinantho-Orchietum morionis in het kustgebied toenemen, is er misschien ook voor het binnenland nog hoop voor de Harlekijn. Maar dat vereist laagproductieve hooilanden die in het voorjaar een open én korte begroeiing kennen.

Omdat de populaties in het Rhinantho-Orchietum morionis in het kustgebied toenemen, is er misschien ook voor het binnenland nog hoop voor de Harlekijn. Maar dat vereist laagproductieve hooilanden die in het voorjaar een open én korte begroeiing kennen.

N.M. van Rooijen MSc
(nilsvanrooijen@gmail.com)

T.M.W.J van Goethem MSc
(tvgoethem@gmail.com)